

принцип референдумної зміни кордонів; принцип законодавчого визначення територіального устрою; принцип поєднання централізації й децентралізації при здійсненні державної влади; принцип збалансованості в розвитку регіонів; принцип закріплення права територіальної громади на рішення питань місцевого значення.

Література:

1. Бабурин С. Н. Территория государства: правовые и геополитические проблемы. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1997.
2. Оборотов Ю. Н. Теория государства и права (прагматический курс). – О.: Юрид. л-ра, 2005. – С. 117.
3. Блищенко И. П., Дориа Ж. Прецеденты в международном публичном и частном праве. – М.: МНИМП, 1999. – С. 127.
4. Баймуратов М. А. Международное публичное право. – К.: Истина, 2004.
5. Волова Л. И. Принципы территориальной целостности государств и нерушимости границ: нормативное содержание и соотношение // Правоведение. – 1984. – № 1.
6. Мюллерсон Р. А. Права человека: идеи, нормы, реальность. – М.: Юрид. лит., 1991.
7. Про державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 2.
8. Горенкин В. А. Сепаратизм як соціально-політичне явище: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. – Сімферополь, 2004.
9. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24.

***Юрійчук Є. П., Чернівецький національний
університет ім. Ю. Федьковича***

ЕЛЕКТОРАЛЬНА ЛЕГІТИМНІСТЬ ТА ЛЕГІТИМАЦІЯ ВЛАДИ: ТЕРМІНОЛОГІЧНО- КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ

В статті автор пояснює концептуальні відмінності в розумінні легітимності, легітимізації та легітимації влади, аналізує термінологічні особливості цих понять. В залежності від об'єкта легітимації, процедурного критерія прийняття рішень, в відповідності з диференціацією довіри до влади аналізує окремий вид легітимності – електоральну легітимність, а відповідно, та електоральну легітимацію, пропонує власне визначення електоральної легітимації.

The authoress points out conceptual differences in comprehending of power legitimacy, legitimization and legitimation, analyzes terminological peculiarities of these concepts. Depending on object of legitimation, procedural criterion of decision making, in accordance with credit of power differentiation, the authoress researches a separate kind of legitimacy – electoral legitimacy and thus electoral legitimation, suggests her own definition of electoral legitimation.

Наприкінці ХХ ст. концепція легітимності є однією з найуживаніших у політичному лексиконі політиків і науковців у різних галузях суспільних наук, але не завжди правильно використовуваною. Нею користувалися для пояснення різноманітних феноменів – від кризи капіталізму (Ю. Хабермас, К. Оффе) до демократизації авторитарних режимів (Х. Е. Чехабі, А. Стефан, Х. Лінц, С. Хантінгтон). Багато наукових шкіл оперують поняттями "обмеження легітимності", "легітимаційна криза", "відсутність легітимності" для пояснення причин протестних рухів та кризи політичного режиму (Ю. Хабермас, К. Оффе, Е. Обершол).

На сьогодні науковцями детально прослідкована етимологія терміну легітимність від чисто юридичного розуміння її як законності в політико-правових працях Давнього Риму і до сучасного політико-соціолого-правового її бачення з позицій *справедливості, законності, доцільності та врахування етично-моральних норм*. При цьому легітимність політичної влади (об'єкт, мета) нерозривно пов'язують із її легітимацією влади (процес). Оскільки більшість учених схильні вважати вибори необхідним складовим елементом легітимності влади за умов реалізації представницької демократії, постає питання про змістовне навантаження термінів "електоральна легітимність" та "електоральна легітимація", "екстра-електоральна легітимація", "система електоральних легітимізацій" влади, якими послуговуються науковці (Г. О'Донел, Ф. Шміттер, К. Е. У. Хакер-Кордон, С. Жіжек, С. Браун, Дж. Махоні, Г. Ф. Вейс, Д. Каплан, С. Д. Кінг, П. Кленсі, Ф. Столфі, М. Шоу). Оскільки на пострадянському просторі теорія легітимності стає відомою та досліджується лише з початку 90-х років ХХ ст., ми послуговуватимось у першу чергу теоретичними наробками західних учених.

Автор ставить перед собою мету з'ясувати концептуальні відмінності щодо розуміння легітимності та легітимації влади, вирішити такі завдання: проаналізувати термінологічні особливості цих понять та обґрунтувати ймовірність існування самостійного підвиду – електоральної легітимності, та, відповідно, електоральної легітимації.

Відомий український філософ Є. Бистрицький ще в середині 90-х років XX ст. аналізує етимологію термінів легітимність та легітимація та прослідковує їх походження від групи однокоренових латинських слів і стверджує наявність чотирьох дискурсів їх розуміння: правового, політичного, етичного та логічного [1]. Детальний аналіз поняття "легітимація" зустрічаємо в статті О. Висоцького [2]. Погоджуючись із його підходом до інтерпретації понять, наведемо деякі уточнення позицій. Оскільки предмет нашого дослідження перебуває в полі зору перш за все політичного дискурсу, звернемо увагу на термінологічну невизначеність сучасного розуміння поняття "політична легітимність", пов'язану, на наш погляд, із труднощами перекладу з англійської та німецької мов, оскільки більшість праць із теорії легітимності написана саме цими мовами.

Так, особливості поняття легітимність досить своєрідні як в англійській мові, так і при перекладі на інші мови. По-перше, для означення легітимності послуговуються двома словами: *legitimacy* і *legitimity*, які перекладають майже однаково, існує багато варіантів їх розуміння, проте спостерігається два підходи – соціологічний та юридичний. Щодо останнього спостерігаємо розмежування слововживання за належністю до тієї чи іншої правової системи: *legitimacy* більше властиве англо-саксонській, *legitimity* – романо-германській правовій системі, останнє ближче німецькому *legitimität* та вживається переважно в значенні законний, а похідне від нього *legitimize* означає "узаконовати, легалізувати". Тобто на перше місце виходить юридичний аспект. У контексті ж політичної легітимності науковці більше послуговуються *legitimacy*, що має два основні значення 1) законний; справедливий, розумний; набутий відповідно до закону; 2) легітимність у такій якості як безперечний авторитет, автентичність, справжність, реалістичність, достовірність. Недаремно автори Великого тлумачного соціологічного словника об'єднують ці два значення у статті "легітимний авторитет чи політична легітимність" ("Legitimate authority and political legitimacy") [3].

Стан розгубленості виникає при спробі з'ясувати відмінності між похідними від цих ключових понять, а саме легітимації та легітимізації. У працях вітчизняних науковців їх практично не розмежовують, теоретичне обґрунтування слововживання зтрапляється вкрай рідко. Так, О. С. Середа вбачає в легітимізації процес, а у легітимації – результат легітимаційного процесу [4]. Зауважимо, що в праці П. Бергера та Т. Лукмана, на яку вона посилається, вжито виключно термін "легітимація" (legitimation) [5]. Російські вчені, як політологи, так і юристи,

здебільшого послуговуються терміном легітимізація і розуміють його або як набуття чинною політичною владою легітимності (передбачає відповідність політичної влади основним цінностям більшості суспільства та його прагненням) [6], або як прагнення індивіда чи групи представити власні дії як суспільно значимі, виправдані [7]. Натомість соціологи виключно оперують терміном "легітимація", оскільки вони досліджують соціальні відносини. Тобто, коли йдеться про соціальні інститути як такі (політична влада, партія, громадська організація, вибори, спостереження тощо) та процеси, які відбуваються "знизу", послуговуються терміном "легітимація". Цю думку також підтверджує фундаментальне дослідження М. Г. Тура у царині філософських наук [8].

Термін *легітимізація (legitimate)* здебільшого використовують у юридичному контексті для означення процесу отримання, надання легітимності органам **державної влади**, переважно в результаті процесу виборів, але здебільшого "зверху" – від керівників до керованих. Основним елементом легітимізації виступає *легалізація (legitimatization (амер.) or legitimatisation (англ.))* – заснування, встановлення, організація та функціонування державної влади відповідно до процедур, визначених правовими нормами. Саме в такому контексті вживає їх К. Хакер-Кордон: "Електоральна **легітимізація державного управління в контексті легального конституювання** і включених системних структур соціальної чи економічної нерівності є кінцевою точкою демократичних обіцянок" [9]. У цьому ж ракурсі розглядає легітимізацію Є. Цокур, надаючи політичній владі якості "попередньої легітимізації через виборчі процедури" [10]. О. Прокоп'єв поєднує обидва підходи, але розуміє електоральну легітимацію як метод і технологію легітимації політичної влади, коли проведення виборів є підставою як для правової легітимації влади, так і для її суспільного визнання [11]. Осмислити різницю та змістовне наповнення цих підходів дозволяє більш глибокий аналіз категорії легітимності та її джерел.

У Міжнародній енциклопедії соціальних наук і наук по поведінку Р. Стрікер вказує на відсутність єдиного узгодженого визначення легітимності у політичному розумінні. Такої ж єдності немає і серед соціологів, але ними все ж досягнуто консенсусу щодо поглядів на сутність легітимності як символічного аспекту підкорення, яке навіть за тоталітарних та авторитарних систем опирається не тільки на примус. На думку М. Зелдїтча, легітимність є феноменом, яким виправдовують дії в специфічних конкретних ситуаціях у поняттях, елементах норм, цінностей, вірувань, практик і процедур суспільства" [12].

У класичний період легітимність, зазвичай, визначає як законність. У такому контексті вона істотна для визначення розходжень між владою й авторитетом. М. Вебер відзначає, що легітимність трансформує силу влади в законний авторитет. Вона базується на наказі чи команді законослухняним громадянам. При цьому підпорядкування краще з обов'язку, ніж із-за страху.

М. Вебер вивів поняття легітимності з вузько юридичного розуміння законності на новий політологічний рівень і поставив легітимність у залежність від відчуттів більшості або меншості, від віри й права керувати, віри в легітимність. Інакше кажучи, готовність людей до покірності, підпорядкування, керування може бути описана як легітимна. Таке розуміння гостро контрастує з баченням більшості політичних філософів, які нерідко ідентифікують мораль як раціональну основу легітимних або нелегітимних форм керування. Коли "веберівське" розуміння легітимності та її типологію (раціонально-легальне, традиційне, харизматичне панування) використовувати до аналізу державної політики, виникають наступні проблеми: 1) як визначає Н. Коллінз веберівська типологія статична, а владні відносини є інтерактивні і динамічні; 2) веберівські ідеальні типи розрізняють емоційні та когнітивні елементи відчуття державної легітимності. Але легітимація завжди поєднує чуттєві та раціональні компоненти, не тільки в народі, а насамперед у членів панівного класу, еліти, не зважаючи на державні спроби самолегітимації.

Ці дві проблеми, стосовно інтерактивної і динамічної природи державних відносин, емоційних і когнітивних елементів в концепції легітимності спробував вирішити британський соціолог Д. Хелд. Вказавши на правила легітимності: звітність, дотримання, послух і згода, – він дещо розширив перелік видів легітимності у бік прагматично-раціонального, до яких зараховуються: легітимність із-за примусу чи погрози сили, легітимність в силу традиції, із-за апатії, прагматичної поступки (згоди), найслабший вид легітимності – інструментальне схвалення, інструментальна легітимність і насамкінець дійсно справжні види легітимності: *нормативне схвалення (згода) та ідеальне нормативне схвалення (згода)*, бо тільки така "легітимність передбачає, що люди слідуєть правилам і законам, оскільки вони вважають їх правильними, справедливими, достойними" [13].

Узагальнюючи, вкажемо розуміння легітимності 1) легальність; 2) якість і потенціал політичної системи як найкращої (С. Ліпсет, Х. Лінц); 3) виконавська готовність населення (К. Берроу); ефективність влади (Т. Парсонс).

Концепцію легітимності в політичній теорії найвдаліше розвинув Д. Бітем, але його точка зору значно відрізняється від бачення проблеми М. Вебером, оскільки визначення легітимності як відчуття більшості й "віри в легітимність" є ігноруванням її джерел, бо справа легітимності залишається прерогативою еліти, здатної реалізовувати законність. Тому він вважав, що влада може бути легітимною у випадку дотримання трьох умов: 1) влада повинна реалізовуватися відповідно із встановленими правилами, втіленими у формальних правових кодексах або неформальних угодах; 2) ці правила повинні бути виправданими за умови єдиного бачення їх як урядом, так і керованими; 3) легітимність повинна проявлятися у вираженні згоди частини тих, якими керують [14].

На додаток до розбіжностей щодо розуміння терміну, можна вказати на суперечки із приводу інструментів, якими влада легітимується. Д. Бітем довів, що легітимність базується на політичних режимах, які використовують владу відповідно до прийнятих і усталених в суспільстві принципів, зокрема режимах, які спираються на згоду більшості. Однак багатьма вченими неодноразово висловлено думку, що всі режими намагаються досягти легітимності, маніпулюючи знаннями, думками, очікуваннями й вірою громадян за допомогою ідеології (Е. Хейвуд, Д. Істон).

У рамках власної концепції теорії політичної системи Д. Істон вважає віру в легітимність базовим елементом моделі політичної системи, що трансформує *довіру у підтримку*, принаймні для демократичної політичної системи [15]. Для Д. Істона легітимність – це "переконання з боку учасника, що це є правильним і влаштовує його – сприймати і підкорюватись владі, дотримуватись вимог режиму" [16]. Водночас учений наголошує, що легітимність не є необхідною умовою для виживання системи, але без неї політична система перебуває під постійною загрозою протестів і нестабільності. Саме тому він вважає аналіз легітимності найважливішою частиною підтримки політичної системи. Ця підтримка є фундаментальною, "якщо система здатна діяти взагалі" [17], а прийняте рішення буде "сприйняте як зобов'язання без широкого використання примусу" [18].

Для кожної політичної системи Д. Істон виокремлює три джерела і відповідно три види легітимності: ідеологічну, структурну та особисту. Ідеологічна легітимність обов'язково притаманна політичному режиму, це своєрідні правила гри, цінності та принципи, які обмежують і роблять можливими дії з боку влади: "Вони ... є тим фундаментом, на якому і сама влада, і політичний режим можуть бути оцінені за їх

легітимністю" [19]. Влада анонімних політичних ролей легітимована за "наявності проникливої віри, що, як правило, передається з покоління в покоління в процесі соціалізації", але це переконання в легітимності "обмежує їхню владу через культурні очікування з огляду на те, як ця влада має бути використана" [20]. Ідеологічна легітимність може бути "оманливими міфами", які захоплюють уяву, і які, за переконанням Д. Істона "є потужним і виразним елементом, що служить основою для інтерпретації минулого, сьогодення і майбутнього та дає відчуття мети, а також є інструментальним і маніпулятивним елементом, який перетворює його на інструмент контролю для еліти" [21]. Другим джерелом і видом є структурна легітимність, яка є додатком до політичної структури або самого режиму та залежить від наріжних нормативних дій, як, наприклад, конституціоналізм [22]. Останнім джерелом і видом легітимності є особиста легітимність, яка базується на таких особливостях влади, як харизма, демагогія і "реальне, невідчужене, справжнє звернення" (genuine appeal). Це джерело може бути настільки сильним, що дозволяє політичним лідерам порушувати структурні режимні норми та продукувати "іміджеву легітимність". Усі ці джерела пояснюють технологічні особливості сучасних виборчих кампаній, хоча деякі вчені виділяють окремо ще й національну ідею та ідентичність, які, на нашу думку, можуть бути віднесені до першого джерела.

А.-Н. З. Дібіров вважає, що перших два джерела, види, чи, як він пише, рівні співпадають [23]. Зауважимо, що для пострадянського простору властива саме часткова невідповідність конституційно визначених чи суспільно заявлених ідеологічних цінностей та уподобань їх інституційному втіленню, а тому трирівнева типологія Д. Істона підтверджена реаліями. Проте погоджуємось із виділеними А.-Н. З. Дібіровим основними підходами щодо розуміння суті політичної легітимності: об'єктивістським (властивість об'єкта влади – добровільна згода на підкорення), суб'єктивістським (властивість суб'єкта влади – якнайкраще влаштованої системи, керованої, ефективної) та інтегративним (поєднання першого та другого) [24]. На наш погляд, останній підхід є більш доречним та виправданим, але потребує подальшої диференціації. Зокрема, соціологи, такі як П. Бергер та М. Зелдич, досліджуючи ефект легітимності влади для її стабільності, вказують на множинність рівнів, засобів та об'єктів віри в легітимність влади [25], що, в свою чергу, свідчить про множинність об'єктів легітимації, до яких відносяться *дії, особи, позиції, групи*. Але легітимність цих об'єктів, кожного зокрема, має незалежний ефект для стабільності

системи влади загалом. При цьому згаданими вище вченими було доведено, що делегітимація особи в системі позицій знижує рівень загальної згоди, але не делегітимує систему позицій загалом [26], як от, виборці, не підтримуючи того чи іншого кандидата або партію під час голосування, проте довіряють виборам як інституту взагалі, якщо вони відбуваються на демократичних засадах.

Г. О'Донел, Ф. Шміттер, досліджуючи перехід від авторитарного правління до демократії, дійшли висновку, що розкол між жорсткою лінією (тобто тими, хто виступає проти демократизації) і м'якою лінією (тобто прихильниками демократизації) базується на "зростаючому розумінні того, що режим вони допомогли імплантувати" власноруч. А для дійсної демократизації режиму влади останній "...доведеться використовувати будь-який ступінь або іншу форму електоральної легітимації" [27]. Тобто дослідники тісно пов'язують демократизацію (режим) та електоральну легітимність (якість) і вважають неможливим їх незалежне існування. Отже, не тільки неухильне дотримання процедури виборів органами державної влади відповідно до демократичних стандартів, а й довіра до цієї влади як носіїв та втілення демократичних цінностей лежить в основі електоральної легітимності та легітимації. Але, безумовно, здебільшого вона є наслідком легітимаційної політики держави та ефективності діяльності останньої.

Р. Бакер, здійснивши ґрунтовний аналіз легітимності та легітимації, дійшов висновку про наявність трьох принципових позицій їх вивчення та розуміння в політичній теорії: *нормативний підхід, емпіричний чи історичний та поєднання першого і другого*. Нормативна політична теорія спрямована на розвиток описової теорії легітимності та є ворожою до тверджень легітимності за обставин, коли керівні кола або конституції є морально несприйнятливими. Причому правителів сприймають як агентів, більше того як діячів, оскільки джерело їх легітимності загалом зовнішнє до них. Вони є інструментом цінностей, походження яких полягає в іншому. Другий підхід також спирається більшою мірою на терміни "легітимність" і "легітимний", які описують якість політичної системи, на відміну від "легітимації", яка описує діяльність. Учений підкреслює: "хоча перший підхід є нормативним, а другий емпіричним, нормативні передумови першого вбудовані в другий. Нормативні оцінки демократії спрямовують дослідження в напрямку вивчення думки виборців і спроби уряду впливати на ці думки" [28]. На нашу думку при вивченні трансформаційних процесів виборчих систем важливо поєднувати обидва підходи.

Таким чином, на основі множинності об'єктів легітимності влади, відповідно до диференціації довіри до неї можна виділити різні види легітимації влади в сфері прийняття рішень, і під час виборів зокрема. А звідси, за об'єктним та процедурним критерієм прийняття рішень виокремити окремий вид легітимності – *електоральну легітимність, а, відповідно, і електоральну легітимацію* (аналогічно можна говорити і про *референдну легітимність та легітимацію*). На нашу думку, електоральна легітимація – це процес набуття владою електоральної (референдної) легітимності внаслідок реалізації суб'єктами виборчого процесу демократичних принципів виборчого права в процесі виборів органів публічної влади (прийняття рішень), здійснення легітимаційних методів і технологій, в результаті яких політична довіра трансформується у підтримку влади шляхом голосування чи інших видів конвенційної участі. Дослідження цих процесів на пострадянському просторі є нагальним завданням.

Література:

1. Бистрицький Є. Проблема легітимації / Бистрицький Є. // Українська державність у XX сторіччі. Історико-політичний аналіз. – К.: Політична думка, 1996. – С. 318-320.
2. Висоцький О. Сутність легітимації політики / Висоцький О. // Політичний менеджмент. – 2004. – № 4 (7). – С. 24-34.
3. Большой толковый социологический словарь. Том 1. А – О, Дэвид Джери, Джулия Джери, [Текст]: collinsРус. -англ. – англ. -рус. / Д. Джери, Дж. Джери. – М.: Вече: АСТ, 2001. – 543 с.
4. Середа О. С. Види та форми легітимізаційного процесу: розв'инчування теорії легітимізації / О. С. Середа // Вісник Київського національного університету: соціологія, психологія, педагогіка. – 2004. – № 20-21. – С. 4.
5. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. – М.: Медиум, 1995. – 323 с.; Berger P. L., Luckmann T. The Social Construction of Reality. A Treatise on sociology of Knowledge. – London: Penguin University Books, 1966. – 249 p.
6. Категории политической науки / Под ред. А. Ю. Мельвиля. – М.: МГИМО У МИД РФ РОССПЭН, 2002. – 656 с.
7. Легитимизация. – Режим доступа: http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RLljoyosong.o9; Legality; Legitimity. – Available at: http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RHgquutuxy.
8. Тур М. Г. Некласичні моделі легітимації соціальних інститутів. – К.: ПАРАПАН, 2006. – 396 с.
9. Hacker – Cordón Casiano A. W. Electoral Legitimation, Polyarchy, and Democratic Legitimacy, 1997. – Available at: <http://www.yale.edu/leitner/resources/docs/2001-16.pdf>

10. Цокур Є. Шляхи та методи забезпечення легітимності політичної влади / Цокур Є. // Український центр політичного менеджменту. – Вип. 10. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/bookscontent.php3?b=21&c=462>
11. Prokopyev O. Conceptualizing electoral revolutions: challenges and promises. – Paper to be presented at 2nd Annual Doctoral Conference. – 37 p. – Available at: [http:// web.ceu.hu/polsci/ADC/2007/](http://web.ceu.hu/polsci/ADC/2007/)
12. Zelditch M. Process of Legitimation: Recent Developments and New Directions // Social Psychology Quarterly. – Vol. 64. – N. 1. – P. 4-17.
13. Held David. Power and Legitimacy / Held David. // David Held. Political Theory and the Modern State. Essays on State, Power, and Democracy / David Held. – Stanford University Press, 1984. – P. 101-102.
14. Beetham. D. Legitimation of Power / D. Beetham. – N. Y.: Palgrave Macmillan, 1991. – P. 56.
15. Easton David. A Systems Analysis of Political Life, New York: John Wileyand Sons, 1965. – P. 32.
16. Ibid. – P. 278.
17. Ibid. – P. 153.
18. Ibid. – P. 158.
19. Ibid. – P. 289.
20. Ibid. – P. 208.
21. Ibid. – P. 296.
22. Ibid. – P. 300.
23. Дибиров А. -Н. З. Теория политической легитимности: Курс лекций. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2007. – С. 98.
24. Дибиров А. -Н. З. – С. 23.
25. Berger J., Zelditch M. Status, power, and legitimacy: strategies & theories / Joseph Berger, Morris Zelditch. – Hardcover: Transaction Pub, 1997. – Social Science. – P. 266.
26. Berger J., Zelditch M. – P. 268.
27. O'Donnell G., Schmitter P. C. Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies. / O'Donnell, Guillermo, and Philippe C. Schmitter. – Baltimore: Johns Hopkins Univ. Press, 1986. – P. 16.
28. Barker R. Legitimizing Identities. The Self-Presentations of Rulers and Subjects / Rodney Barker. – Cambridge University Press, 2001. – 170 p. – Available at: http://assets.cambridge.org/97805218/08224/excerpt/9780521808224_excerpt.pdf